

Bu faza həm Abşeronda, həm Şirvanda nəzarətə nisbətən müxtəlif üzvi və mineral gübrə verilmiş variantlarda 2-7 gün gec başa çatmışdır.

Aparığımız çoxillik təcrübələrə əsasən müəyyən edilmişdir ki, Abşeronda innab bitkisinin vegetasiya

müddəti 171-183 gün, Şirvanda isə 169-184 gün davam etmişdir. Vegetasiya müddətinin müxtəlif olması bitkiyə verilmiş üzvi və mineral gübrələrin təsiri olmuşdur. Bunu 1 və 2 sayılı cədvəllərə baxmaqla müəyyən etmək olar.

TORPAQ NƏMLİYİNİN NAR BİTKİSİNİN MƏHSULDARLIĞINA VƏ MEYVƏLƏRİN ƏMTƏƏ KEYFİYYƏTİNƏ TƏSİRİ

M.M. ƏLİYEV, dissertant
Azərbaycan ET BSBI

Nar (*Punica granatum L*) adını Karfogen koloniyasında yaşayan qədim yunan xalqlarının adlarından götürülüb. O çox qiymətli Subtropik meyvə bitkisi olaraq Azərbaycanda qədim zamanlardan becərilir.

Nar şirəsində 19% qədər şəkər (qlukoza, fruktoza), 4%-a qədər limon turşusu, 0,2% pektin maddələri, E, C, B₁, PP vitaminləri vardır. Qədim zamanlardan xalq təbabətində onun kökündən, qabığından, budaq və çiçəklərindən, meyvələrindən bir çox xəstəliklərin müalicəsində istifadə edilir.

Abu Əli İbn Sinanın "Müalicə elm qanunda" nar və nar kollarının 150-yə qədər müalicə dərmanlarında adları çəkilir.

Narçılıq Azərbaycanda bu gün kənd təsərrüfatlarının iri əmtəəlik sənaye sahəsinə çevrilmişdir. Respublikamızın əksər rayonlarında nar becərilməsi üçün əlverişli torpaq-iqlim olmasına baxmayaraq sənaye əhəmiyyətli nar bağları Şirvan və Mil-Qarabağ bölgələrində yerləşir. Hazırda respublika və şəxsi həyətəyini bağlarda nar təsərrüfatlarının sahəsi 5700 hektara yaxındır.

Narın qədim zamanlardan becərilməsinə baxmayaraq onun məhsuldarlığı çox aşağıdır. Bunun əsas səbəblərindən biri nar bitkisinin düzgün suvarma rejiminin olmaması idi. Narın quraqlığa davamlı olmasına baxmayaraq bu bitki istini və nəmliyi çox sevir. Deyirlər: "Nar ayağını suda, başını günəşdə sevir".

Uzun müddətdir Az.BSBETİ-nun Göyçay dayaq məntəqəsinin nar bağlarında Bala Mürsəl, Qırmızı qabıq və Çəhrayı Gülöyşə sortları üzərində apardığımız təcrübədə bunun şahidi olduq. Təcrübə aparılan bağ 1978-ci ildə salınıb, kolların qida sahəsi 5 x 5 m. Sahədə torpaq açıq şabalıdı rəngli, ağır gillicədir.

Torpağın tarla su tutumu 33%, həcmi çəkisi -1,41, xüsusi çəkisi 2,69 - bərabərdir.

1.Suvarma torpağın tarla su tutumunun (TST) - 60%-da (şərti nümunə).

2.Suvarma iyul ayına kimi TST-un 60%-da, sonra vegetasiyanın sonuna qədər TST-un 80%-da.

3.Suvarma TST-un 80%-da.

4.Suvarma iyula qədər TST-un 80%-da, sonralar isə TST-un 60%-da aparılır.

Suvarmalar sahədə şırım üsulu ilə aparılır.

Havanın iqlim şəraitindən asılı olaraq tədqiqat illərində aparılan suvarmaların sayı variantlar üzrə orta hesabla belə olmuşdur:

Nisbi nümunə variantında -2-3, 2 və 4-cü variantlarında 4-5, 3 - №-li variantda isə 6-8 suvarma aparılmışdır.

Orta suvarma norması, hektara 650-700 m³ bərabər olmuşdur. Məqalədə variantlarda əsas göstəricilərdən məhsuldarlıq və meyvənin əmtəə keyfiyyəti verilir.

Təcrübə işlərinin nəticəsi göstərir ki, suvarmanın miqdarı artdıqca kollarda məhsul da yüksəlir. Onu aşağıdakı cədvəldən görmək olar. Cədvəldə nisbi nümunə və çoxsuvarılan variantların nəticələri müqayisə edilir.

Cədvəl 1.

Suvarmanın nar kollarının məhsuldarlığına təsiri.

Sortlar	Suvarma miqdarı	Torpağın tarla su tutumu (TST)	Məhsuldarlıq		Təcrübə dəqiqliyi %	Artım	
			Ağacdan kq.	s/ha		s/ha	%
Qırmızı qabıq	2-3	60-65%	8,2	33,1	3,05	-	-
	6-8	80-85%	14,1	56,4	2,92	23,3	70,3
Çəhrayı gülöyşə	2-3	60-65%	10,1	40,4	3,08	-	-
	6-8	80-85%	17,6	70,6	2,03	30,2	74,7
Bala Mürsəl	2-3	60-65%	9,5	39,2	2,75	-	-
	6-8	80-85%	16,9	67,6	3,10	21,4	56,0

Cədvəldən göründüyü kimi məhsuldarlıq çox suvarılan (6-8) kollarda, az suvarılan (2-3) kollara nisbətən hər üç sort narda yüksək olur. Belə ki, hektardan artım:

Qırmızı qabıq sortunda 23,3 sentner (70,3%), Çəhrayı gülöyşə sortunda 30,2 sentner (74,7%), Bala Mürsəl sortunda isə 21,4 sentner (56%) olmuşdur.

Təcrübədə qarşıya qoyulan məqsədlərdən biri də, məhsuldarlığın yüksəlməsinin meyvələrin əmtəə keyfiyyətinə təsirini bilmək idi. Bunun üçün 1990-1995-ci illərdə hər sortun 50 ədəd meyvəsi üzərində mexaniki və biokimyəvi müayinələr aparılmışdır, nəticələri 2 sayılı cədvəldə göstərilir.

Cədvəldən göründüyü kimi çox suvarılan kollarda, az suvarılan kollara nisbətən hər meyvənin çəkisi: Çəhrayı güllöyşə sortunda 30-40 qr., Qırmızı qabıq sortunda 30-50 qr., Bala Mürsəl sortunda isə 20-50 qr. yüksək olmuşdur.

Aparılan biokimyəvi müayinələr göstərir ki, yüksək torpaq nəmliyi şəraitində məhsuldarlığın artması meyvələrin keyfiyyətinə mənfi təsir göstərmir.

Əksinə meyvələrin tərkibində olan ümumi şəkərin, "C" vitaminin, aşı maddələrin və başqa göstəricilərinin miqdarı yüksəlir.

Çoxillik tədqiqat işlərinin nəticələri əsasında narçılıqla məşğul olan fermer təsərrüfatlarına aşağıdakı suvarma vaxtlarını və suvarma normalarını təklif edirik: Birinci vegetasiya suvarması aprel ayının əvvəlində, vegetativ tumurcuqların şişməsi dövründə. Suvarma norması, hektara 550-600 m³.

İkinci suvarma - may ayının I yarısında, çiçəkləmə qabağı, hektara 500-600 m³ hesabı ilə;

Üçüncü suvarma - əsas çiçəkləmənin sonunda, iy-

Nar meyvələrinin əmtəə keyfiyyətinə və kimyəvi tərkibinə suvarmanın təsiri (1990-1995-ci illər üzrə orta rəqəm)

Sortlar	Suvarma sayı	Bir meyvənin çəkisi qr.	Şəkər			Turşuluq %	Aşı maddələr	"C" vitamini	Həll olunan quru maddələr
			Cami	Invert	Saxaroza				
Qırmızı qabıq	2-3	190-200	13,1	12,77	0,33	1,9	0,30	7,43	15,53
	6-8	230-250	13,23	12,83	0,40	1,87	0,30	7,52	15,71
Çəhrayı güllöyşə	2-3	250-260	13,05	12,21	0,84	1,88	0,20	4,55	16,40
	6-8	280-300	13,21	12,28	1,53	1,87	0,21	4,71	16,47
Bala Mürsəl	2-3	250-260	13,50	12,11	0,39	1,90	0,20	5,72	15,71
	6-8	290-310	13,54	12,21	0,38	1,91	0,21	5,79	15,95

un ayının əvvəllərində, hektara 700-750 m³ hesabı ilə.

Dördüncü suvarma - iyunun axırlarında, kollarda anormal çiçəklərin tökülməsindən sonra, hektara 800 m³;

Beşinci suvarma - iyul ayının ortalarında, illik zoğların ikinci boyatma dövründə, hektara - 700 m³;

Altıncı, yeddinci suvarmalar - avqust ayında, meyvələrin yetişməsi dövründə, hektara 550-600 m³.

Payız-qış doydurma suvarması - soyuqlar düşməmiş, hektara 1000-1200 m³ hesabı ilə aparılmalıdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Арендт Н. - Особенности биологии плодоношения граната. Бюлл. ГНБС вып.ЫІ (07 Ялта 1968 г.; 2. Гаджиев Т., Алиев М. - Влияние орошения на урожай качество плодов граната. Ж.Вестник с/х науки №-2, Б. 1989; 3. Гаджиев Т., Алиев М. - Водный режим граната. Ж. Агронаука №-2, Москва 1997; 4. Qasimov G., Hacıyev T. - Nar bitkisinin intensiv becərmə texnologiyasına dair tövsiyələr. Bakı 1992.

OTLAQALTI BOZ-QONUR TORPAQLARIN EKOLOJİ MÜNBİTLİK MODELİ

M.M.ƏLİYEVƏ

AMEA Torpaqşünaslıq və Aqrokimya İnstitutu

Müasir dövrdə biogeosenoz kimi mürəkkəb sistemlərin tədqiq edilməsi sistem yanaşma metodu tətbiq edilməklə öyrənilən obyektin konseptual modelinin qurulmasını, yəni onun quruluşu, funksiyaları və qarşılıqlı əlaqələrinin sözlə, qrafiklə, düsturla, rəqəmlərlə ifadə edilməsini tələb edir [8,9]. Bu tip tədqiqatların aparılmasında əsas metodlardan biri modelləşdirmə sayılır.

N.N.Rozov, D.S.Bulqakov, N.N.Vadkovskaya (10), L.L.Şişov, D.N.Durmanov, İ.İ.Karmanov (11), Q.Ş.Məmmədovun (1,3,7) metodikaları əsasında bizim tərəfimizdən Q.Ş.Məmmədovun rəhbərliyi altında otlaq biogeosenozların xüsusiyyətləri nəzərə alınaraq Qobustan massivi üzrə tədqiqatlar aparılmış bir çox alimlərin əsərlərinin ədəbiyyat və fond materiallarının, iqlim, torpaq, bitki və landşaft xəritələrinin tədqiqi və təhlili, şəxsi tədqiqatların (çöl və laboratoriya) nəticələri əsasında ərazidə aparıcı mövqe tutaraq dəyərli otlaq sahələrinə malik zonal torpaq tipi olan otlaqaltı boz-qonur torpaqların ekoloji münbitlik modeli tərtib edilmişdir.

Boz-qonur torpaqlar yayılan ərazi massivinin şimal-qərbindən cənub şərqinə doğru zolaq şəklində uzanaraq alçalır və Xəzər sahilində ovalığa keçir. Otlaqaltı boz-qonur torpaqlar Qobustan massivinin Şahgəldi, Qoturdağ sahəsini, Küdüldərə qobusunu, Çeyildag sahəsini, Pirdibi, Qaraqışlaq, Qarabiştə qışlaqları ərazisini əhatə edir.

Boz-qonur torpaqların ümumi sahəsi 20467,5 ha (16,92%) təşkil edir. Qobustan massivində bu torpaqlar ibtidai boz-qonur 5642,5 ha (4,66%) və adi boz-qonur 14825,0 ha (12,26%) yarım tipləri ilə təmsil olunmuşlar və ərazilər bu torpaqların mexaniki tərkibə, şorlaşma, şorakətləşmə dərəcəsinə və qalınlığına görə fərqlənən növmüxtəliflikləri yayılmışdır.

Ekologiya bloku.

Relyef yarım bloku. Otlaqaltı boz-qonur torpaqların inkişaf etdiyi ərazinin relyefi az meyilli dalğavari, təpəlikli düzənlik, az meyilli, zəif parçalanmış, dalğavari düzənlik, terraslaşmış düzənliklərdən təşkil olunmuşdur. Bu ərazilərdə daima şorlaşmış brekçiyalar,